

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Lohtaja, Aleks

Title: Arkkitehtuurin poliittinen tiedostamaton : Martin Heideggerin "Rakentaa asua ajatella"

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Aleks Lohtaja

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Lohtaja, A. (2020). Arkkitehtuurin poliittinen tiedostamaton : Martin Heideggerin "Rakentaa asua ajatella". *Tiede ja edistys*, 45(2), 91-109. <https://doi.org/10.51809/te.109653>

ARKKITEHTUURIN POLIITTINEN TIEDOSTAMATON: MARTIN HEIDEGGERIN ”RAKENTAA ASUA AJATELLA”

JOHDANTO

Toisen maailmansodan päättyminen nosti kodittomuuden, arkkitehtuurin sekä jälleenrakentamisen keskeisiksi yhteiskunnallisiksi ongelmiksi sodan tuhoamissa kaupungeissa, valtioissa ja mantereilla.¹ Jälleenrakennus oli ennen kaikkea hyvin konkreettinen poliittinen kysymys, mutta sitä käsiteltiin laaja-alaisesti myös toisen maailmansodan jälkeisessä läntisessä filosofiassa.² Jälleenrakennusaikakauden kodittomuuden filosofinen analyysi kulminoituu Martin Heideggerin ”Rakentaa asua ajatella” -luennossa (Heidegger 2009, jatkossa RAA-luento), jonka hän piti vuonna 1951.

Heideggerin luennosta on sittemmin muodostunut yksi merkittävimmistä yrityksistä kohdata arkkitehtuuriin ja rakentamiseen liittyvät kysymykset filosofisesti kunnianhimoisella tasolla (Leach 1997; Passinmäki 2002; Passinmäki 2006; Sharr 2007). Heideggerin mukaan toisen maailmansodan jälkeinen asuntopula ei johdu ainoastaan välittömästä asuntojen puutteesta vaan taustalla on perustavampi kriisi siitä, mitä asuminen itse asiassa on. Tämän pohjalta Heidegger ehdottaa laajempaa olemishistoriallista tapaa ymmärtää arkkitehtuurin, rakentamisen ja asumisen suhde, sillä ”rakentaminen ei nimittäin ole vain

keino ja väylä asumiseen, vaan itse rakentaminen on jo asumista” (Heidegger 2009, 24).

Luennolla on kuitenkin myös vähemmän tunnettu asema osana toisen maailmansodan jälkeistä poliittista kiistaa arkkitehtuurin yhteiskunnallisista ja poliittisista tavoitteista jälleenrakennuksen kontekstissa. Heidegger kritisoi yrityksiä ratkaista asuntokysymys välineellisesti tavalla, jossa rakentaminen nähdään yksiselitteisenä ”keinona” asumisen päämäärän toteutumiseen. Kritiikki palautuu luennon kontekstissa etenkin 1900-luvun alun modernistiseen arkkitehtuuriin, jonka keskeinen periaate oli, että yhteiskunnallisia ongelmia voidaan ratkaista arkkitehtuurin keinoin, siis vastaamalla yhteiskunnallisiin haasteisiin uusien arkkitehtonisten ratkaisuiden kautta kehittämällä esimerkiksi parempaa ja määrällisesti tehokkaampaa julkista asuntotuotantoa (Heynen 1999).³

Nykykänökulmasta modernistisen arkkitehtuurin kyseenalaistaminen juuri tästä, siis siihen liittyvän epämääräisen utooppisuuden, näkökulmasta ei herätä juurikaan vastalauseita.⁴ Haluan kuitenkin korostaa, että RAA-luennon kontekstissa modernistinen arkkitehtuuri keinona ”maailman muuttamiseen” ei ole niinkään epämääräinen teknokraattis-utooppinen positio, vaan se asettuu poliittiseksi kiistakapulaksi ennen kaikkea siitä syystä, että sen

katsottiin olevan lähellä sellaista marxilaista ajattelua, jossa rakennettua ympäristöä ajatellaan jaetun ja yhteisen kansallisen kulttuuriperinnön sijaan erilaisten yhteiskunnallisten konfliktien kautta. Panoksena on tällöin esimerkiksi se, minkälaisia luokkaintressejä arkkitehtuuri palvelee (modernistisen arkkitehtuurin yhteydestä marxilaiseen teoriaan, ks. etenkin Heynen 1999; Chapman 2017; Lahiji 2019).

Käsittelen tässä artikkelissa Heideggerin RAA-luento poliittisena tekona osana laajempaa jälleenrakentamiskäsitteistöä ja sen poliittisia vaikutteita myöhemmässä arkkitehtuurin fenomenologisessa perinteessä (ks. tällaisesta luennoista etenkin Schwartz 2009; Otero-Pailos 2010, Martin 2010). Väitän, että Heideggerin luento on ymmärrettävissä filosofisen kontribuution ohella myös poliittisena vastavetona 1900-luvun alun modernistiseen arkkitehtuurin poliittisiin ja etenkin väitettyihin marxilaisiin konnotaatioihin, jotka nousivat uudelleen esiin RAA-aikakauden jälleenrakentamisaikakauden kontekstissa.⁵

Perustelen väitettä artikkelissa kahtalaisesti. En ajattele arkkitehtuurin ja politiikan suhdetta siten, että arkkitehtuuri tai arkkitehtoniset muodot ainoastaan materialisoisivat tiettyjä poliittisia ideologioita ja vallan muotoja esimerkiksi monumentaalisen rakentamisen kautta. Arkkitehtuuri on pikemminkin tapa tuottaa poliittisia vastakkainasetteluja ja artikuloida yhteiskunnallisia konflikteja ikään kuin pinnan alla. Kutsun tätä, Fredric Jamesonia lainaten, arkkitehtuurin poliittiseksi tiedostamattomaksi. Jameson (1981) esittää, että taide- ja kulttuuriartefaktit, esimerkiksi elokuvat ja kirjallisuus, pyrkivät kuvaamaan ja ratkaisemaan poliittisia ja yhteiskunnallisia jännitteitä symbolisella tasolla (ks. myös Helén 1990). Vaikka lähestymistapa ei ole myöskään arkkitehtuurin suhteen uusi (Foster 2002), puhe arkkitehtuurista poliittisena tiedostamattomana tai yhteiskunnallisena alitajuntana on teema, johon on kuitenkin vasta viime vuosikymmenen aikana kiinnitetty sys-

temaattisempaa huomiota (Žižek 2010, 244–278; Lahiji 2012). Näkökulman mukaisesti arkkitehtuurin kautta neuvotellaan erilaisia poliittisia rekistereitä, yhteiskunnallisia toiveita sekä haluja, jotka ovat pääosin tiedostamattomia. Siten yksittäiset rakennukset ja etenkin arkkitehtuurikiistat paljastavat aina jotain paljon laajempaa risteävistä yhteiskunnallista arvoista ja tavoitteista. RAA-luento on tässä mielessä kiinnostava esimerkki. Vaikka siinä käsiteltävät teemat ovat luonteeltaan korostuneen poliittisia, niiden sisältämät perustavat yhteiskunnalliset konfliktit kohdataan kuitenkin hyvin epäsuorasti.

Toiseksi painotan, että filosofisen Heidegger-tutkimuksen sijaan olen kiinnostunut siitä, miten Heideggerin filosofiaa on tulkittu myös kontribuutiona 1900-luvun poliittiseen ajatteluun (Vadén, 2012; Wolin 2016; Immanen 2017). Tällaiselle lukutavalle on ominaista etsiä Heideggerin ajattelun poliittisuutta nimenomaisesti hänen tavastaan asettaa hyvin konkreettiset ja päivänpoliittiset yhteiskunnalliset kysymykset laajemmiksi filosofisiksi kysymyksiksi, mikä myös aktiivisesti häivyttää niiden välitöntä poliittisuutta.⁶ Käänteisesti on hyvä huomioida, että tällainen lukutapa on väistämättä rajallinen siinä mielessä, että se jättää Heideggerin ajatteluun liittyvät kiistatamat filosofiset ansiot osin huomioimatta tai tulkitsee Heideggerin ajattelun tiettyjä painopisteitä kenties liian yksiuulotteisesti.

Esitän, että Heideggerin luento avaa kiinnostavan symbolisen kiistan kahdesta hyvin erilaisesta poliittisesta tavoitteesta, joita artikuloidaan arkkitehtuurin kautta, joista ensimmäinen paikantuu modernistiseen arkkitehtuuriin ja jälkimmäinen fenomenologiseen tapaan ymmärtää ihmisen tapa asua maan päällä. Artikkelin ensimmäisessä osassa käsittelen RAA-luennossa kritisoitavaa modernistista arkkitehtuuria ja sen välittämää ajatusta maailman muuttamisesta arkkitehtuurin keinoin. Toiseksi osoitan, miten Heideggerin luento voidaan ymmärtää nimenomaisesti poliittisena reaktiona modernistisen arkkiteh-

tuurin tavoitteisiin käsittelemällä etenkin jälleerakennuksen aikakauteen liittyviä yhteiskunnallisia jännitteitä. Tämän jälkeen kuvaan, miten Heideggerin ajattelua on hyödynnetty etenkin modernistista arkkitehtuuria kyseenalaistavissa ja kriittisesti uudistavissa arkkitehtuurin fenomenologisissa suuntauksissa, joissa korostetaan arkkitehtuurin paikkasidonnaisuutta, ainutkertaisuutta sekä kokemuksellisuutta. Neljänneksi kuvaan erilaisia RAA-luennon pohjalta kehittyneitä synteesiyrityksiä marxismin ja Heideggerin välillä, jotka ovat fenomenologisten luentojen tavoin hyödyntäneet RAA-luennon sanastoa yrityksissä haastaa kapitalismin tuottamaa vieraannuttavaa kodittomuuden kokemusta suhteessa elinympäristöön. Nämä osoittavat entisestään luennossa artikuloitavan poliittisen tason moniselitteisyyttä.⁷ Lopuksi osoitan lyhyesti, että vaikka RAA-luennon esittämä vastakkainasettelu on nykynäkökulmasta ennen kaikkea historiallinen, samankaltainen jännite on edelleen havaittavissa esimerkiksi osana ilmastonmuutoksesta käytävää keskustelua, jossa ajatukset modernistisen kehitysuskon hylkäämisestä ja vetäytymisestä maltillisempien elämänmuotojen etsimiseen ovat tulleet monen mukaan uudelleen ajankohtaisiksi.

MODERNISTISEN ARKKITEHTUURIN POLITIIKKA

Heideggerin RAA-luento on osa laajempaa filosofista kritiikkiä, jonka pääasiallisena kohteena on uuden ajan kartesiolainen maailmankuva laajassa mielessä ja jonka ylittämistä erityisesti Heideggerin myöhäistuotanto valmistele (Backman 2015). Suhteessa arkkitehtuurin kontekstiin tämä maailmankuva artikuloituu etenkin modernistisen arkkitehtuurin kautta (Passinmäki 2002). Vaikka Heidegger ei tuota yhteyttä eksplisiittisesti näkyviin, on viitteitä siitä, että Heidegger oli jo 1920-luvulla

tutustunut ainakin välillisesti modernistisen arkkitehtuurin keskeisiin rakennuksiin ja manifesteihin sekä kritisoinut niiden teknistä maailmankuvaa samalla tavalla, kuin myöhemmin RAA-luennossaan ja muissa keskeisissä arkkitehtuuria käsittelevissä teksteissään (Passinmäki 2002, 46–47).

Tämän yhteyden kautta modernistinen arkkitehtuuri asettuu osaksi laajempaa Heideggerin kritisoimaa moderniteetin projektia, jossa ihminen nähdään keskeisenä ja itsenäisenä toimijana suhteessa ympäristöönsä (Heidegger 2002a; Zimmerman 1990). On kuitenkin syytä korostaa, että modernistinen arkkitehtuuri ei viittaa täysin yksiselitteisesti tai ainakaan ajallisesti ulotu yleiseen 1600-luvulta alkavaan filosofiseen diskurssiin modernista. Modernistisessa arkkitehtuurissa keskeisimpänä katkoksenä vanhan ja uuden maailman välillä näyttäytyy 1900-luvun alkupuolisko ja erityisesti ensimmäinen maailmansota filosofisen modernin sijaan (Hvattum & Hermansen 2004). Tästä näkökulmasta katsoen modernistinen arkkitehtuuri on ensimmäisen maailmansodan yhteyteen sijoittuva esteettis-poliittinen liike, joka Peter Osbornen teesin mukaisesti ”politisoi ajan” uudella tavalla (Osborne 1995).

Modernistinen arkkitehtuuri pyrkii siis realisoimaan tietyn aikakauden sosiaalisia ja poliittisia tendenssejä antamalla niille arkkitehtonisen muodon. Tässä mielessä sitä kuvaa käsitteellisesti kenties paremmin niin sanottu 1900-luvun alun ”historiallinen avantgarde”. Kyseessä on yritys taiteen ja elämän muuttamiseksi suhteessa 1800-luvun klassiseen kapitalismiin ja sitä välittävään aikaisempaan porvarilliseen kulttuuriperinteeseen (Bürger 1975). Vaikka avantgarden ja modernismin käsitteet taiteessa ja kulttuurissa viittasivat alun perin käytännössä samaan asiaan, niistä tulee myöhemmin monella tapaa jopa toisilleen päinvastaiset. Siinä missä modernismi vakiintuu 1900-luvun jälkipuoliskolla korostamaan taiteen erityisyyttä ja autonomiaa suhteessa ”elämään”, avantgarde viittaa edelleen

taiteen ja elämän eronteon lakkauttamiseen. Kuitenkin tässä alkuperäisessä historiallisessa määritelmässään ”modernistinen arkkitehtuuri” viittaa nimestään huolimatta ennen kaikkea tähän jälkimmäiseen avantgardistiseen määritelmään, siis rajojen rikkomiseen elämän ja taiteen välillä (Heynen 1999).

Modernismin ja avantgarden korostetun poliittiset lähtökohdat taiteen ja elämän lakkauttamisessa ovat ennen kaikkea Venäjän lokakuun vallankumouksessa (Murawski & Rendell 2017). On olennaista huomioida, että Venäjän vallankumous ei rajoittunut pelkästään taloudellisiin, juridisiin ja poliittisiin uudistuksiin, vaan kyseessä oli perustavampi arkielämän kumous (Roberts 2006). Tässä tilanteessa taide ja etenkin uusi konstruktivistinen arkkitehtuuri (josta paras esimerkki on Moisei Ginzburg Moskovaan suunnittelema uudenlaista kollektiivista elämänmuotoa hahmottelema *Narkomfin*-rakennus) olivat avainasemassa uuden yhteiskunnan luomisessa (Margolin 1997). ”Mitä on tehtävä” muuttui laajemmaksi kysymykseksi siitä, ”miten asua”, miten uusi yhteiskunta ja sen kulttuuri ja sosiaaliset suhteet tulisi artikuloida tilallisesti (Willimott 2019).

Myös Weimarin aikakauden Saksassa kysymys uuden arkkitehtuurin ja uuden yhteiskunnan välisestä yhteydestä määritti aikakauden kulttuuripoliittisia keskusteluja (Miller-Lane 1968). Walter Gropiuksen vuonna 1919 kirjoittama Bauhausin perustamismanifesti kiinnittää huomiota siihen, että ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa monet poliittiset ongelmat edellyttivät ennen kaikkea laajempaa muutosta olemassa olevaan asuinympäristöön (Koehler 2009). Tämä näkyy monissa aikakauden ikonisissa rakennuksissa kuten Bauhausin koulurakennuksessa Desssaussa, Ernst Mayn Frankfurtia uudistavissa rakennuksissa ja kaupunginosissa sekä Stuttgartin Weißenhofsiedlung-asuinalueessa. Viimeiseksi mainitun rakennutti saksalaisten arkkitehtien kattojärjestö Deutscher Werkbund (joka oli myöhemmin myös yksi RAA-luennon

järjestäjistä) malliksi uudesta arkkitehtuurista vuonna 1927. Asuinalue piti sisällään rakennuksia aikakauden keskeisiltä arkkitehteilta (esimerkiksi Peter Behrens, Le Corbusier, Josef Frank, Walter Gropius, Ludwig Hilberseimer, Ludwig Mies van der Rohe, Hans Scharoun, Mart Stam, Ernst May ja Bruno Taut).

Yhteistä näille suuntauksille oli ajatus, että asuminen ja arkkitehtuuri harmonisessa suhteessa tiettyyn paikkaan (siis asuminen osittain sellaisessa muodossa, jonka Heidegger myöhemmin juuri RAA-luennossaan pyrkii palauttamaan) ei ole enää mahdollista ensimmäisen maailmansodan destruktiivisen kokemuksen jälkeen. Pikemminkin on arvioitava radikaalisti uudelleen käsitykset kulttuurista, perinteestä ja ihmisyydestä sekä aloitettava puhtaalta pöydältä. Tätä korosti etenkin Hannes Meyer, Bauhausin toinen johtaja (Flier & Oswald 2018). Meyerille uusi arkkitehtuuri oli ase luokkataistelussa, jota käytiin estetiikan alueella haastamalla aikaisempi saksalainen kulttuuri.

Meyerin mukaan uusi arkkitehtuuri on ymmärrettävä hyvin konkreettisesti sekä vanhan maailman elämänmuodoista että sen yhteiskuntahierarkioista vapauttavana. Siinä missä aikaisempi perinne pyrki, ainakin kriitikkojen mukaan, saamaan ihmisen tuntemaan itsensä pieneksi ja nöyryksi suhteessa kansallisvaltioon, kapitalismiin, uskontoon ja kulttuuriin, Meyer uskoi, että uusi maailma kuului pikemminkin massoille, universaalille proletariaatille, joka ei kunnioittanut kansallisvaltioiden kulttuurisia ja fyysisiä rajoja ja erityisyyttä. Siten juuri modernistisen arkkitehtuurin universaalius muodossa ja standardinomaisuus vastasi aikaisemman arkkitehtuurin haastamiseen myös poliittisella tasolla. Meyer seurasi tässä erityisesti konstruktivismiin parissa kehitettyä kiistanalaista ajatusta siitä, että uusi arkkitehtuuri on jo materiaalisuudessaan jollain tavalla ”kommunistista” ja traditionaaliset muodot ylittävää.

Tässä mielessä modernistisen arkkitehtuurin esiinnostus ja aikaisemman arkkitehtuu-

ritradition hylkäämisellä oli Meyerin mukaan myös vahva luokkataistelun ulottuvuus: tradition ei katsottu olevan mikään neutraali säiliö erilaisille kulttuurisille merkityksille, vaan se myös aktiivisesti määrittää, tuottaa ja oikeuttaa yhteiskunnallisia valtasuhteita. Tämä muistuttaa Walter Benjaminin näkemystä, että modernistisen arkkitehtuurin ja laajemmin teknisesti uusinnettavan massataiteen emansipatorisuus liittyy sen kykyyn kyseenalaistaa aikaisempi taiteen auraattinen kokemus ja sitä välittävä kulttuuriperintö. Benjaminin mukaan juuri uusii arkkitehtuuri, esimerkiksi Bauhaus, valmisteli tilallisia puitteita ”uusille barbaareille”, joilla ei ole enää mitään käyttöä vanhalle porvarilliselle kulttuuriperinteelle (Benjamin 2014).

Konservatiivisten kriitikoiden mielestä modernistien arkkitehtuuri paljastuikin juuri tässä pohjimmiltaan marxilaiseksi projektiksi ja bolsevismiin tuomiseksi eurooppalaiseen kulttuuritraditioon. Etenkin Bauhausin estetiikan yhdistäminen kommunismiin oli erilaisissa kulttuuripoliittisissa kiistoissa systemaattisesti toistuva yritys osoittaa uuden arkkitehtuurin sisältävän vaarallisia elementtejä saksalaisuuden tai eurooppalaisuuden näkökulmasta (Ulbricht 2009). Toisaalta on hyvä huomioida, että samanaikainen kehitys 1920-luvun fasistisessa Italiassa osoittaa, että avantgarden ja modernismin ideat eivät olleet yksinomaan kommunistinen projekti (Hewitt 1993). Myöskin hyvin oikeistolaisittain ajattelevalle Le Corbusierin keskeinen rooli modernistisen arkkitehtuurin kehityksessä osoittaa kysymyksen olleen huomattavasti moniulotteisempi.⁸ Mutta kenties juuri tulkinnan moninaisuus havainnollistaa sitä, miten arkkitehtuurin kautta jäsenetty poliittinen konflikti ei ole täysin suora tai selkeästi artikuloitavissa. Pikemminkin kiista arkkitehtuurista ja rakennetusta ympäristöstä pitää sisällään erilaisia poliittisia jännitteitä symbolisella tasolla (Cunningham 2016).

Arkkitehtuurin ja marxilaisen teorian yhteyksiä tutkinut Nadir Lahiji painottaakin, että juuri modernistisen arkkitehtuurin jän-

nitteisyys suhteessa aikaisempaan kulttuuriperintöön, ei niinkään suorat poliittiset tavoitteet tai arkkitehtien mahdolliset puoluekirjat, auttaa ymmärtämään siihen kytkeytyviä moniulotteisia poliittisia rekistereitä (Lahiji 2019, 10). Lahiji ammentaa etenkin Alain Badioun esittämästä ajatuksesta, että myöhemmistä vaiheistaan huolimatta esimerkiksi Bauhausin alkuperäinen tavoite voidaan tulkita yrityksenä vastata Badioun nimeämään 1900-luvun suurimpaan haasteeseen: sosialismin ja kommunismin rakentamiseen taiteen kautta (Badiou 2007, 161). Se, että modernistinen arkkitehtuuri liittoutui paikoin myös ”reaktionääristen voimien”, siis fasismin ja kapitalismin kanssa, ei Lahijin mukaan tyhjennä sen ”hypoteesia emansipaatiosta” pyrkimyksissä kohti kapitalisminjälkeistä yhteiskuntaa arkkitehtuurin keinoin (Lahiji 2019, 34). Modernistisen arkkitehtuurin kuten myös laajemminkin klassisen avantgarden, voikin tässä mielessä nähdä eräänlaisena luokkataistelun muotona, jota käytiin estetiikan alueena (Jameson 1981; Chapman 2017; Syren 2018).⁹

RAKENTAA ASUA AJATELLA

Toista maailmansotaa seuraava akuutti jälleenrakentamisen tarve nosti modernistisen arkkitehtuurin poliittiset ideat jälleen esiin, mutta toisaalta niitä tulkittiin myös toisen maailmansodan aiheuttaman kollektiivisen trauman valossa esimerkkeinä siitä, mihin modernistinen maailmankuva voi pahimmassa tapauksessa johtaa. Esimerkiksi Bauhausin tehokkuutta korostava estetiikka näyttäytyi keskistysleirien valossa hyvin erilaiselta (Schwartz 2009, 70). Tämä jännite oli läsnä myös vuonna 1951 Deutscher Werkbundin järjestämässä Darmstadt-kollokviossa (*Darmstädter Gespräch*), jossa Heidegger piti, myöhemmin myös erillisenä tekstinä julkaistun, RAA-luentonsa. Kollokvion aiheena oli ”Ihminen ja tila” (*Mensch und Raum*), joka konkretisoitui jälleenra-

kentämisen, pakolaisuuden sekä kodittomuuden ajankohtaisen teemojen kautta.

Heidegger oli käsitellyt modernin ihmisen kodittomuutta jo aikaisemmin etenkin teoksissaan *Oleminen ja aika* (2000b) sekä *Taideteoksen alkuperä* (1995). Darmstadt-kollokviossa esitetty puheenvuoro on kuitenkin kontekstinsa vuoksi korostuneesti myös poliittinen puheteko.¹⁰ Heidegger aloittaa korostamalla, että asutokriisin ja jälleenrakentamisen korostunut konkreettisuus ja ajan-kohtaisuus estävät näkemästä siihen liittyviä laajempia filosofisia kysymyksiä, joihin tulisi vastata. Vaikka asutokysymyksen ratkaisu – joka oli niin arkkitehdeille kuin filosofeillekin eräs tärkeimmistä toisen maailmansodan jälkeisistä ongelmista – oli teknisesti hyvässä vauhdissa, niin filosofisemmalla tasolla työ oli Heideggerin mukaan edelleen kesken:

Nykyisessä asutopulassa helpottaa ja ilahduttaa varmasti jo tämä; asuinrakennukset tarjoavat kyllä katon pään päälle, asunnot voidaan nykyisin jopa jäsentää hyvin, ne ovat helppo-
hoitoisia, sopivan hintaisia, ne voivat olla ilma-
via, valoisia ja aurinkoisia, mutta: takaako jo
asunto asumisen? (Heidegger 2009, 23)

Ihmiset olivat Heideggerin mukaan uusissa asunnoissa henkisesti kodittomia tavalla, jota ei pysty pohjimmiltaan edes ratkaisemaan arkkitehtuurin keinoin.¹¹ Näkökulma pitääkin laajentaa konkreettisten rakennusohjeiden antamisesta laajempaan ”asumisen kysymiseen” (Heidegger 2009, 22). Painopisteen siirto ei ole yllättävä, sillä jo muutama vuosi aikaisemmin Heideggerin tunnettu ja äärimmäisen keskusteltu ”Kirje ’humanismista’” oli korostanut modernin ihmisen metafysisen kodittomuuden olevan seuraus suorien poliittisten ratkaisujen sijaan laajemmin liiallisesta ihmis-keskeisyydestä, jonka näkökulmasta maailma, luonto ja ympäristö näyttävät pelkkänä resurssina (Heidegger 2000a).

Ulospääsyn tilanteeseen antaa Heideggerille tyypillinen etymologinen työskentely ole-

misen ja asumisen välisen suhteen selventämiseksi. Näkökulman mukaisesti rakentamista (ja arkkitehtuuria) tulisi ajatella itsessään sekä asumisena että sitä kautta laajemmin olemisena:

Mitä sitten kutsutaan rakentamiseksi? Muinaisläksäläinen sana rakentamiselle, *buan*, tarkoitti asumista. Sana sanoo: jäädä, pysytellä. Meiltä on unohtunut verbin *bauen*, rakentaa varsinainen merkitys, nimittäin asuminen. Tästä on heikko jälki säilynyt saksan sanassa *Nachbar*, naapuri. *Nachbar* on *Nachgebur*, *Nachgebauer*, joku, joka asuu lähellä. Verbit *buri*, *büren*, *beuren*, *beuron* merkitsevät kaikki asumista, asuinsijaa. Vanha sana *buan* ei varmastikaan sano meille vain, että *bauen* on varsinaisesti asumista, vaan siinä on samalla vihje, miten meidän on siinä nimettyä asumista ajateltava. Kun puhumme asumisesta, olemme tottuneet mieltämään sen toimeksi, jonka ihminen toteuttaa monien muiden toimiansa ohella. Työskentelemme täällä, asumme tuolla. Emme pelkästään asu, se olisi lähestulkoon toimettomuutta, meillä on ammatti, teemme kauppaa, matkustamme ja asumme matkalla, milloin missäkin. *Bauen* tarkoitti alun perin asumista. Missä sana *bauen* vielä alkuperäisesti puhui, se sanoi samalla, *minne saakka* asumisen olemus ulottuu. *Bauen*, *buan*, *bhu*, *beo* on nimittäin saksan sanamme *bin* taivutusmuodoissa *ich bin*, minä olen, *du bist*, sinä olet, ja imperatiiveissa *bis ja sei*. Mitä sitten tarkoittaa *ich bin*? Vastauksen antaa vanha sana *bauen*, johon *bin* kuuluu: *ich bin ja du bist* tarkoittavat, että minä asun ja sinä asut. Miten sinä olet ja minä olen, miten me ihmiset *olemme* maan päällä, on *Buan*, asuminen. Ihmisenä oleminen tarkoittaa: olla kuolevainen maan päällä, mikä tarkoittaa: asua. (Heidegger 2009, 23–24)

Konkreettisen asutokysymyksen ratkaisu edellyttää laajempaa asennoitumista asumiseen. Olemme niin kauan kodittomia, kunnes ymmärrämme laajemman asumisen ja rakentamisen välisen suhteen (Heidegger 2009, 39). Heidegger kiteyttää tämän luennossaan

kolmeen havaintoon siitä, miten arkkitehtuuri sekä rakentamisen ja asumisen ajattelu tulisi ymmärtää olemishistoriallisina kysymyksinä:

- 1 Rakentaminen on varsinaisesti asumista.
- 2 Asuminen on tapa, jolla kuolevaiset ovat maan päällä.
- 3 Asumisena rakentaminen kehittyy rakentamiseksi, joka huolehtii kasvusta – ja rakentamiseksi, joka pystyttää rakennelmia. (Heidegger 2009, 26.)

Nämä huomiot voidaan toki ottaa kiinnostaviksi lähtökohdaksi siitä, mikä itse asiassa on arkkitehtuurin suhde inhimilliseen olemassa-oloon. Tässä artikkelissa kiinnitän huomiota kuitenkin ennen kaikkea siihen, minkälainen poliittinen viesti tähän ratkaisuun sisältyy ja etenkin missä määrin se jäsenyy vastakkaisena positiona edellä kuvattuihin modernistisen arkkitehtuurin politiikkatavoitteisiin. En väitä, että tämä on ainoa tapa tulkita RAA-luentoa tai välttämättä edes Heideggerille itselleen keskeinen motiivi. Mutta vaikka Heidegger siis itse korosti, että hänen luentoaan ei ole tarkoitettu suoraksi kommentiksi ajankohtaisesta arkkitehtuurista, niin pääosin arkkitehteista koostunut yleisö kuitenkin tulkitsi Heideggerin sanoja juuri siitä näkökulmasta, miten ne resonoiivat jälleenrakentamisaikakauden arkkitehtuuriin liittyvien päivänpoliittisten kysymysten kanssa (Harries 2003).¹²

Adam Sharrin mukaan koko luennon viesti muuttuu radikaalisti, mikäli sitä tarkastelee modernistista arkkitehtuuria vastustavana poliittisena interventiona (Sharr 2007, 111–113). Tulkintavan mukaisesti kodittomuutta ei siis tuota ainoastaan kartesiolaisesta filosofiasta ammentava välineellinen ja laskelmoiva ajattelu vaan myös modernistisen arkkitehtuurin taustalla vaikuttavat poliittiset ideologiat, jotka luento antagonisoi ennen kaikkea symbolisella tasolla. Tässä mielessä erityisen kiinnostava on Heideggerin luennon loppupuolella esitetty tiivistys siitä, miten on maltettava päästä päivänpoliittisten kysymysten yläpuolelle:

Koetamme poistaa pulan hankkimalla asuntoja, vaatimalla asuntorakentamista, suunnitteleamalla koko rakennusalaan. Niin kovaa ja katkeraa, niin tukahdutettua ja uhkaavaa kuin asuntojen puute onkin, *varsinainen asumisen pula* ei muodostu asuntojen puutteesta. Varsinainen asutuspula on vanhempi kuin maailmansodat ja niiden tuhot, vanhempi kuin maan väkiluvun kasvu ja teollisuustyöläisten asema. (Heidegger 2009, 40)

Luennon sisäistä argumentaatiota vasten lopputulos on toki johdonmukainen ja perusteltu. Viimeisen lauseen esimerkit osoittavat kuitenkin, että kyse on kommentti myös huomattavasti kapeampaan yhteiskunnalliseen tematiikkaan. Esimerkiksi paikantamalla kysymyksen etenkin laajemmaksi kuin ”teollisuustyöläisten asemaan” liittyväksi, voi olettaa, että luennon kohteena on juuri modernistisen arkkitehtuurin politiikkakäsitys. Viittaus juuri modernistisen arkkitehtuurin keskeiseen poliittiseen subjektiin, teollisuuskaupunkien proletariaattiin, jonka aseman parantamiseen (tai käänteisesti uusintamiseen ja hallinnointiin) käytännössä kaikki modernistisen arkkitehtuurin poliittiset tavoitteet artikuloitiin (Lahiji 2019, xiv) ei ole tässä mielessä vähäpätöinen.

Nämä huomioiden RAA-luento on perusteltua asemoida osaksi laajempaa debattia, jossa modernismi, sellaisenaan kun se syntyy ensimmäisen maailmansodan yhteydessä, asetetaan toisen maailmansodan jälkeen kyseenalaiseksi lähestymistavaksi etenkin Länsi-Saksassa (Betts 2007). Esimerkiksi Frederic J. Schwartz (2009) sijoittaa luennon osaksi juuri tämänkaltaisia konkreettisia vastakkainasetteluja, jotka olivat olennainen osa etenkin Länsi-Saksan jälleenrakennusta. Näissä keskusteluissa nimenomaisesti modernistisen arkkitehtuurin kautta välittyvä kommunismi nähtiin edelleen keskeisenä poliittisena viholliskuvana. Modernistisen arkkitehtuurin hylkääminen ei siten johdu yksiselitteisesti liiallisesta ihmiskeskeytydestä tai kartesiolaisesta perinteestä (vrt. Heidegger 2002a). Kyse on myös paljolti siitä,

että tällaisen ajattelutavan sosialistiset ja kommunistiset konnotaatiot merkitsivät myös uudelleen nousevaa bolševismiin uhkaa olemiselle (Vadén 2012, 122).

Darmstadt-kollokvioon osallistui Heideggerin ohella myös erityisesti kirkkoja suunnittelut arkkitehti Rudolf Schwarz, joka oli myöhemmin keskeinen henkilö niin sanotussa ”Bauhaus-debatissa” vuonna 1953. Kaksi vuotta Heideggerin luennon jälkeen käyty debatti koski RAA-luennon tavoin kysymystä siitä, missä määrin jälleenrakennuksen aikakaudella tulisi palata edellisessä luvussa kuvattuihin modernistisen arkkitehtuurin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin, jotka kulminoituivat edelleen Bauhausiin.¹³ Schwarz vastusti jyrkästi Bauhausin arkkitehtuuria nimenomaisesti 1920-luvulle juontuvien poliittisten kytkösten vuoksi. Schwarz korosti, että modernistinen arkkitehtuuri oli pakottanut suunnittelijat ajattelemaan ”ei saksalaisittain vaan kommunistisen internationaalien jargonin kautta” (lainattu Frederic J. Schwartz 2009, 66). Hänen mukaansa Bauhausin sulkeminen natsien toimesta vuonna 1933 oli tämän vuoksi sekä historiallisesti perusteltu että oikea ratkaisu (Betts 2007, 85).

Tältä osin Rudolf Schwarzin näkökulma on osittain analoginen myös niille apoloigoille, joiden mukaan myös Heidegger otti natsimyönteisyydessään vähintäänkin filosofisesti ”oikean askeleen väärään suuntaan”, sillä yhtäältä bolševismi ja toisaalta yhdysvaltalainen liberalismi olivat vielä 1930-luvun alussa todellisia vihollisia ja läpeensä teknologisen maailmankuvan ja välineellistyneen ajattelun edustajia: eli saman kolikon kaksi eri puolta (Vadén 2012, 122–124). Neuvosto-avantgarden pyrkimys luoda ”uusi ihminen” ja tämän lähtökohdan sisäistäminen Bauhausin arkkitehtuuriohjelmassa oli ollut kiistaton uhka saksalaiselle olemiselle. Viimeistään vuoden 1953 Bauhaus-debatti havainnollistaa, miten jälleenrakennuksen aikakausi nosti tämän uhan uudelleen esiin, mutta jännitteet olivat läsnä myös RAA-luennon kontekstissa. Saksa-

laista arkkitehtuuri- ja muotoiluhistoriaa tutkinut Paul Betts onkin väittänyt, että Schwarzin ja muiden kollokviota järjestäneiden ratkaisu pyytää nimenomaisesti Heidegger luennonomaan kollokvioon konkreettisen asuntopulan sijaan ”metafyysisestä kodittomuudesta”, liittyy pyrkimykseen osoittaa kiertoteitse, että modernistisen arkkitehtuurin tapa ratkaista asuntokysymys johtaa poliittisesti epätyytyttäviin lopputuloksiin (Betts 2007, 85).

Juuri tässä kohtaa Heidegger onkin huomattavasti moniulotteisempi kuin yksiselitteisen konservatiivi Rudolf Schwarz, joka melko suorasti paljastaa korttinsa modernistisen arkkitehtuurin suhteen tuomalla siihen liittyvän yhteiskunnallisen konfliktin täysin avoimesti näkyville. Karsten Harries on todennut luennon sisältämästä epäsuorasta viestistä, että ”Heidegger ei olisi ollut Heidegger, jos hän olisi tyytynyt näennäisesti ilmeiseen” (2003, 47). Luento poliittisena tekona ei siis, ja tätä painotan, yksiselitteisesti palaudu ainoastaan siihen, että se olisi yrittänyt vähätellä esimerkiksi natsi-ideologian aiheuttamia rikoksia.¹⁴ Luennossa esitetyt poliittiset jännitteet ovat huomattavasti moniulotteisempia. Jos luennolla siis on myös poliittisia vaikutuksia arkkitehtuurin suhteen, niin ne eivät olleet suoria. Kenties ajatus arkkitehtuurista poliittisena tiedostamattomana, joka pyrkii esittämään tietyt yhteiskunnalliset konfliktit ratkaistuna, on tässä mielessä havainnollistava.

ARKKITEHTUURIN

ALKUPERÄINEN ETIIKKA

Suhteessa modernistisen arkkitehtuurin tekemiseen asennoitumiseen asuntokysymyksen ratkaisussa, Heideggerin luento valmistele syvällisempää lähtökohtaa arkkitehtuurin ja olemisen välisen suhteen ymmärtämisessä. Tämän myötä etenkin 1970-luvulla RAA-luennosta tuli yksi keskeinen viittauspiste hankkeissa,

joissa pyrittiin painottamaan arkkitehtuurin fenomenologista puolta, siis arkkitehtuurin kokemuksellisuuden ja ainutkertaisuuden tärkeyttä (Frampton 1974; Norberg-Schulz 1979; Passinmäki 2002; Malpas 2006).

Keskityn seuraavaksi siihen, miten RAA-luento on vaikuttanut arkkitehtuurin fenomenologian tapoihin ymmärtää arkkitehtuurin ja yhteiskunnan suhde ja siitä kumpuavaan näkökulmaan, jonka mukaan yhteiskunnan kollektiivinen muuttaminen arkkitehtuurin keinoin epäonnistuu väistämättä, sillä sen ongelma on pohjimmiltaan liian välineellinen asennoituminen siihen, mitä arkkitehtuuri itse asiassa on. Tässä artikkelissa ei ole mahdollista käydä läpi arkkitehtuurin fenomenologisen suuntauksen nyansseja sen tarkemmin.¹⁵ On tietenkin selvää, että arkkitehtuurin fenomenologiaa voidaan lähestyä myös muista kuin poliittisista näkökulmista.

Arkkitehtuurin fenomenologian eräs keskeinen argumentti on, että modernistinen arkkitehtuuri ei ole sosiaalisesta, yhteiskunnallisesta ja poliittisesta ohjelmastaan huolimatta tavoittanut riittävästi arkkitehtuurin eettistä puolta heideggerilaisessa merkityksessä asuin-sijan etsimisenä, ei niinkään moraalisenä positiona (Lindberg 2010). Esimerkiksi Karsten Harries (1997) väittää, että Heideggerin RAA-luennon paradoksaalinen ansio on siinä, että se kyseenalaistaa koko arkkitehtuurin kyvyn ratkaista asumiseen liittyviä perustavia kysymyksiä teknisesti. Arkkitehdin työ onkin Harriesin mukaan mahdollista ainoastaan hyväksymällä tämä lamaanuttava tilanne ja etsiä toisenlaista eettistä asennoitumista ihmisen ja arkkitehtuurin välille. Yksi esimerkki tällaisesta arkkitehtuurin alkuperäisestä etiikasta löytyy RAA-luennon lopusta:

Ajatelkaamme hetki schwarzwaldilaista maataloa, jonka rakensi vielä talonpoikainen asuminen yli kaksisataa vuotta sitten. Talon on tehty sopivaksi uupumaton kyky päästää maa ja taivas, jumalaiset ja kuolevaiset yksinkertaisesti oloihin. Kyky on asettanut talon tuulensuojai-

selle rinteelle kohti päivää niittyjen keskelle lähteen lähelle. Se on antanut sille leveän ja liioitellun paanukaton, jonka sopiva kaltevuus kestää lumikuorman ja pitkälle alas ulottuvana suojelee kamareita pitkien talviöiden myrskyiltä. Se ei ole unohtanut alttarinurkkausta yhteisen pöydän takaa, se on järjestänyt kamareihinsa pyhitetyt paikat lapsivuoteelle ja kuolinpuulle, kuten siellä kutsuttiin ruumis-arkkuja, ja näin se on saman katon alle luonnostellut pääpiirteet eri sukupolvien kulkuun halki aikojen. Maatalon on rakentanut asumisesta kumpuava käsityö, joka käyttää työkalujaan ja tykötarpeitaan yhä olioina. (Heidegger 2009, 39.)

Esimerkki tuo tietenkin mieleen Heideggerin oman, myyttiset mittasuhteet saaneen mökin Schwarzwaldissa, jota vasten Heideggerin näkemyksiä arkkitehtuurista on paljon peilailtu (Sharr 2006). Mökistä tai schwarzwaldilaisesta maalaistalosta tulee nähdäkseni eräänlainen symbolinen ratkaisu arkkitehtuurin alkupe-
räiselle etiikalle, sillä se hahmottelee sellaista asumista ja rakentamista, joka ei suhtaudu luontoon ja ympäristöön modernistisen arkkitehtuurin tavoin välineellisesti. Painotan, että Heidegger ei luennossaan millään tavoin ehdota kirjaimellista paluuta tällaiseen arkkitehtuuriin. Kuten Heidegger korostaa, ”viittaus maataloon Schwarzwaldissa ei mitenkään tarkoita, että meidän pitäisi ja voisimme palata takaisin tällaisten talojen rakentamiseen” (Heidegger 2009, 39). Pikemminkin ”se vain havainnollistaa yhtä ollutta asumista, miten se kykeni rakentamaan” (Ibid.).

Jorge Otero-Pailos (2010) on esittänyt, että arkkitehtuurin fenomenologiset suuntaukset olivat avainasemassa laajemmassa arkkitehtuurin paradigmanmuutoksessa kohti postmodernia, jonka myötä arkkitehtuurin historiasta tuli ennen kaikkea käsitteellinen ongelma (Otero-Pailos 2010). Yhteiskunnan materialistisen analyysin sijaan arkkitehtuurin fenomenologia korostaa asumisen kontekstisidonnaisuutta ja arkkitehtuurin kokemuksel-

lisuutta mutta ei rakenteellisempaa poliittis-taloudellista kontekstia. Näkökulma haastoi etenkin modernistiseen arkkitehtuuriin kuuluvan ajatuksen, että arkkitehtuuri pitää realisoida aikakautensa henki ja ilmentää korostetusti siihen liittyvää historiallista tilannetta.

Tämä kulminoituu etenkin Norberg-Schulzin yritykseen tulkita RAA-luentoa ja Heideggerin ajattelua laajemmin ”paikan hengen” (*genius loci*) näkökulmasta.¹⁶ Norberg-Schulz kuvaa, miten arkkitehtuurin perimmäinen tehtävä ei ole teknisessä rakentamisessa vaan pyrkimyksessä luoda paikkaan kuuluminen tunne ja siten vastata Heideggerin moniselitteiseen ajatukseen olemisen neliyhteydestä.¹⁷ Paikan hengestä ammentavan kritiikin mukaisesti modernistinen arkkitehtuuri on hylännyt arkkitehtuurin erityislaatuisuuden ja muuttunut yhteiskuntatieteiden apulaiseksi yrittäessään ratkoa sosiaalisia ja poliittisia ongelmia. (Kaminer 2017, 6–8). Norberg-Schulzin ironisen toteamuksen mukaan modernismin myötä arkkitehtuuri käsittelee kyllä kaikkea muuta kuin itse arkkitehtuuria (Ibid.).

Tämä ei palaudu toki ainoastaan Norberg-Schulzin kaltaisiin heideggerilaisiin arkkitehteihin, vaan on osa laajempaa arkkitehtuurissa 1970-luvulla tapahtuvaa autonomista käännettä, jossa keskeistä oli arkkitehtuurin ymmärtäminen vapaaksi sille asetetuista yhteiskunnallisista rajoitteista sekä myös tehtävistä ja odotuksista. Arkkitehtuuri voi olla merkittävää ja luomisvoimaltaan kiinnostavaa vain, mikäli se on sanoutunut irti kaikista suorista poliittisista ja yhteiskunnallisista tavoitteistaan (Vesely 2004). Uudenlainen eettinen suhtautuminen, siis asumisen paikallinen ja autenttisuuden eklektinen kysyminen, toimii siten vastavoimana kaiken samankaltaistavalle modernismin universaaliudelle palauttamalla arkkitehtuurin erityisyyden ja ainutkertaisuuden (Porphyrios 1982).

Lähtökohtaisesti kyseessä on monella tapaa tärkeä havainto ja se näyttää vastaavan etenkin 1960- ja 1970-lukujen tärkeisiin keskusteluihin arkkitehtuurin roolista yhteiskun-

nassa. Jos arkkitehtuurin poliittinen tehtävä ymmärretään yksiselitteisesti vain asutuskysymyksen välineellisen ratkaisun kautta, siis tavalla jossa pyritään tuottamaan asuntoja mahdollisimman tehokkaasti ja halvalla, unohtetaan arkkitehtuurin laajempi yhteiskunnallinen vaikuttavuus, jota voi luonnehtia nimenomaisesti Heideggerin ”alkuperäisen etiikan” tavoitteen kautta: arkkitehtuuri taide-muotona on avainasemassa sen työstämisessä, mitä asuminen itse asiassa on ja miten asuminen linkittyy tapaamme olla maan päällä. Kenties myös Suomessa arkkitehtuurin fenomenologian valtaisa suosio arkkitehtuuriteorian parissa liittyy ensisijaisesti tähän tärkeään havaintoon: jotta rakentaminen ei typisty pelkäsi rakennusteollisuuden lyhytnäköisen voitontavoittelun tai kunnallispoliittisten kaavoitusintressien välineeksi, on arkkitehtien tehtävä puhua myös arkkitehtuurin laadun ja sisällön tärkeydestä (Passinmäki 2015).

Mutta paluu arkkitehtuurin alkuperäiseen etiikkaan ei ole kuitenkaan viaton positio, mikäli sitä tarkastelee epäsuorana poliittisena tekona. Esimerkiksi arkkitehtuuriteoreetikko Charles Jencks (1977) korostaa, miten uusien fenomenologiasta ammentavien postimodernien painotusten päämotiivi on modernistisen arkkitehtuurin sosiaalinen epäonnistuminen. Jencksin mukaan modernismi arkkitehtuurissa päättyy siihen hetkeen, kun sen ”utooppisuus”, siis kaikissa laajamittaisuudessaan pyrkimys muuttaa maailmaa arkkitehtuurin kautta, hylätään. Tarkka ajankohta modernismin lopulle on Jencksin tunnetun anekdootin mukaan Missourissa 15.5.1972 kello 15:32, kun Pruitt-Igoen asuinalue räjäytetään. Kyseessä oli 1950-luvun lopussa rakennettu laaja julkisen asuntotuotannon kompleksi (ns. *projects*), jossa tavoitteena oli luoda määrällisesti mahdollisimman tehokkaasti asuntoja etenkin pienituloisille. Siten alueen suunnittelusta välittyy vielä modernistinen eetos, jossa yhteiskunnallisia ongelmia pyritään ratkaisemaan arkkitehtuurin keinoin.

Vaikka muutos on siis laajempi, niin juuri fenomenologinen sanasto ja näkemykset autenttisemman asumisen etsimisestä tarjosivat keskeisiä teoreettisia välineitä (Martin 2010, 85; 150). Tästä näkökulmasta katsoen fenomenologisen arkkitehtuurin ”alkuperäisen etiikan” tai ”paikan hengen” poliittinen viesti on nimenomaisesti arkkitehtuurin konkreettisen yhteiskunnallisen vastaavuuden kieltäminen. Konkreettisen asutuskysymyksen kohtaamiseen sijaan arkkitehtuurin tulkitseminen laajemman paikan kokemisen näkökulmasta siirtää fokuksen yhteiskunnasta yksilöön ja yhteiskunnan muuttamisesta vetäytymiseen. Arkkitehtuurin tehtävä ei ole ratkaista tiettyyn sosiaaliseen ja poliittiseen tilanteeseen ja kontekstiin liittyviä ongelmia vaan miettiä laajemmin erilaisia ylihistoriallisia tapoja asua ja kokea arkkitehtuuria. Painotan, että Heideggerin RAA-luennon merkitystä tämän ymmärtämiselle ei pidä ylitulkita, mutta ei ole kenties sattumaa, että se nousee uudelleen esiin juuri arkkitehtuurin autonomian kautta artikuloitujen keskustelujen yhteydessä, jossa arkkitehtuurin kriittinen potentiaali määritellään uudelleen nimenomaisesti vetäytymisenä suorista poliittisista tavoitteista. Paradoksaalisesti juuri tämä pyrkimys on äärimmäisen poliittinen mikäli sitä ajattelee vastakkainasetteluna modernistisen arkkitehtuurin kanssa.

KODITTOMUUS

VIERAANTUNEISUUTENA

Olen edellä kuvannut, miten Heideggerin RAA-luentoa on hyödynnetty käsitteellisesti arkkitehtuurin fenomenologiaan liittyvissä hankkeissa. Vaikka jonkinlainen vetäytyminen arkkitehtuurin suorasta poliittisuudesta on näitä lähestymistapoja yhdistävä piirre, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että arkkitehtuurin ja yhteiskunnan suhde olisi otettu annettuna, pikemminkin päin vastoin. RAA-luento tarjo-

aa välineitä myös seillaisille hankkeille, joissa paluu arkkitehtuurin itseensä ja asumisen syvällisempään kysymiseen on antanut mahdollisuuden vastustaa esimerkiksi arkkitehtuurin tyypistymistä yhdeksi tavaraksi muiden joukossa kapitalistisessa yhteiskunnassa. Arkkitehtuuria laajasti tutkinut marxilainen filosofi Massimo Cacciari (1993) väittääkin, että Heideggerin luennon poliittinen merkitys ei pelkisty siihen, että se pyrki nostalgisesti palauttamaan asumisen ja olemisen unohdetun yhteyden. Cacciarin mukaan luennon johtopäätös tulee pikemminkin lukea käänteisesti: RAA-luento osoittaa, että asuminen on mahdotonta kapitalistisessa yhteiskunnassa. Siten Cacciarin mukaan Heideggerin tapa kuvata kodittomuuden fenomenologiaa on huomattavasti terävämpää yhteiskuntakritiikkiä kuin modernistisen arkkitehtuurin epämääräiset toiveet maailman muuttamisesta arkkitehtuurin keinoin.

Tämän taustalla voi nähdä laajempia läntiseen marxilaisuuteen liittyviä keskusteluja, joissa fenomenologian ja etenkin vieraantuneisuutta korostavan marxilaisuuden välillä on nähty olevan merkittäviä yhtymäkohtia. Vieraantuminen on tässä mielessä taloutta laajempi ilmiö ja sillä on keskeisiä fenomenologisia ulottuvuuksia. Synteesi palautuu teoreettisesti sellaiseen Marx-tulkintaan, jossa erityisesti nuoren Marxin vieraantumista käsittelevistä teksteistä löydetään samoja teemoja kuin mitä myös Heidegger on käsitellyt (ks. tarkemmin Vadén 2014; Immanen 2012).

Arkkitehtuuriin liittyvien kysymysten suhteen tällainen tulkintatapa on Cacciarin ohella keskeinen etenkin kriittisessä kaupunkitutkimuksessa, joka kehittyi ajallisesti melko samanaikaisesti arkkitehtuurin fenomenologisten painotusten synnyn myötä 1970-luvulla. Suuntauksen pitkän linjan edustaja David Harvey on painottanut, että kapitalistisessa yhteiskunnassa tapa ymmärtää tilaa, asumista ja arkkitehtuuria perustuu marxilaiseen ristiriitaan tilan ”käyttöarvon” ja ”vaihtoarvon” välillä (Harvey 2009). Antropologisempaa Marx-tulkintaa seuraten tilan käyttöarvon

alisteisuus vaihtoarvolle näyttäytyy vieraantumisen ohella myös kodittomuuden tunteena. Tapa, jolla ihmiset asuvat kapitalismissa on pohjimmiltaan vieraannuttava ja estää perustavamman asumisen ja paikkaan kuulumisen tunteen. Samalla tavalla esimerkiksi Peter Marcuse on korostanut marxismin ja fenomenologian synteessin pohjalta, että toistuva puhe asutuskriiseistä ja asuntojen puutteesta ei palaudu pelkästään asuntojen määrään vaan laajempaan tapaan ymmärtää asunnot yksilötteisesti vaihtoarvoina. Marcuse puhuu David Maddenin kanssa (2016) asumiseen liittyvästä vieraantuneisuudesta ajallemme tyypillisenä kokemuksena. Kun puhutaan asumiseen liittyvistä kriiseistä, emme ole huolissamme ainoastaan taloudellisesta toimeentulosta, vaan kyseessä on perustavampi tunnereaktio liittyen ”kotiin”. Esimerkiksi *subprime*-kriisin yhteydessä puhjennut globaali asutuskriisi ei siten johdu pelkästään siitä, että asuntoja ei ole tarpeeksi vaan että asumisen on korvannut toiminta, jossa omia asumisvalintoja katsotaan ainoastaan välineellisesti esimerkiksi sijoitusarvojen näkökulmasta.

Tässä mielessä arkkitehtuurifenomenologiset huomautukset asumisen, arkkitehtuurin ja rakentamisen välineellisyydestä voidaan lukea myös kritiikkinä kapitalistista tuotantotapaa kohtaan. Teoreettisesti tätä synteesiä on yrittänyt käsitteellistää etenkin Henri Lefebvre, joka on ”Marxin ja Heideggerin välissä (Elden 2004) mitä tulee kapitalismin arkielämään ja asumista vieraannuttavan logiikan ymmärtämiseen. Lefebvre painottaa, että kapitalismin ”tuottama” tila ja ympäristö ei artikuloitu ainoastaan suhteessa poliittiseen talouteen (esimerkiksi maanomistus, ”yhteis maiden” aitaaminen, kansallisvaltioiden rajat, löytöretket ja imperialismi, kartografia ja kaupunkisuunnittelu) vaan sitä leimaa laajempi ”abstraktin tilan” ajatus myös kokemuksellisella tasolla (Lefebvre 1991, 229–291). Esimerkiksi kartografia sekä omistussuhteita korostava ruutukaavoitus merkitsee monella tapaa myös kokemuksen mullistamista tai perustavia

muutoksia tilan havaitsemisessa ja kokemisessa ja viime kädessä tavassa asua siinä (ks. tästä myös Mei 2017). Kapitalismille leimallisen abstraktin tilan myötä ihmisten antropologinen, välitön tilakokemus ja kaupunki ihmisten kotina (vrt. Rajanti 1999), josta Harvey käyttää nimitystä tilan käyttöarvo, kolonisoituu. Lefebvre myös korostaa Heideggerin tavoin, että modernistinen arkkitehtuuri tulee ymmärtää osana laajempaa 1600-luvulta alkavaa kapitalistisen modernisaation projektia eikä ainoastaan vastavoimana sille, kuten 1900-luvun alkupuoliskon modernistiset arkkitehdit usein ajattelivat.

Näkökulma muistuttaa myös arkkitehtuuriteoreetikko Kenneth Framptonin kriittistä tulkintaa modernistisesta arkkitehtuurista, jossa fenomenologia näyttäytyy eräänlaisena sisäisenä korjausliikkeenä modernistisen arkkitehtuurin ongelmiin säilyttäen kuitenkin alkuperäisen kriittisen projektinsa. Framptonin ehdottama *kriittinen regionalismi* (*critical regionalism*) pyrkii toteuttamaan modernistisen arkkitehtuurin sosiaalisia tavoitteita universaaliuden sijaan juuri paikallisuuden tasolla (Frampton 1983). Frampton käyttää esimerkkinä tästä Alvar Aallon arkkitehtuuria, joka olikin ainoa modernistinen arkkitehti, johon Heidegger tietävästi suhtautui positiivisesti (Sharr 2007, 91). Käänteisesti RAA-luento löytyi myös Aallon työpöydältä (Ibid.).

Mutta vaikka fenomenologinen tapa ymmärtää ihmisen tapa asua maailmassa on siis ollut käyttökelpoinen etenkin sellaisessa marxilaisessa ajattelussa, jossa arkkitehtuurin ja kapitalismin suhdetta on lähestytty vieraantuneisuuden tematiikan kautta, niin esimerkiksi Lefebvre korostaa hyvin eksplisiittisesti, että lopulta myös Heideggerin pohjimmiltaan reaktionäärinen ja konservatiivinen positio on myös ylitettävä (Lefebvre 1991, 122). Tässä Jean-François Lyotardin jo 1950-luvulla tekemä havainto fenomenologian ja marxismin suhteesta on oivaltava (Lyotard 1991). Lyotardin mukaan fenomenologia ratkaisee monia umpikujia, joita erityisesti mannermainen filoso-

fia on 1900-luvun alusta lähtien kohdannut. Mutta projekti menee pieleen, kun se alkaa vastaamaan sellaisiin korostuneen poliittisiin kysymyksiin, joita on käsitelty etenkin marxilaisesta perspektiivistä. Myös esimerkiksi John Roberts (2006) ja Peter Osborne (1995) ovat esittäneet, että Heideggerista ja fenomenologiasta lähteneitä tapoja kohtaamaan arkielämän kommodifikaatio ja vieraantuneisuus kapitalismissa leimaa perustavanlaatuinen ongelma, sillä niissä käsitys poliittisesta muutoshorisontista etenkin kollektiivisessa mielessä on lopulta melko kapea.

Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö arkkitehtuurin fenomenologialla olisi monia kiistattomia ansioita, mutta siinä mielessä kuin sen viitekehityksessä pyritään käsittelemään nimenomaisesti poliittisia kysymyksiä, arkkitehtuurin ja yhteiskunnan suhdetta, sen rajoitteet tulevat nopeasti esiin. Esimerkiksi arkkitehtuurin fenomenologisesta perinteestä ammentavat kuuluisat nykyarkkitehdit, kuten nykytaiteen museo *Kiasman* suunnitellut Steven Holl, *Sydneyn oopperatalon* suunnitellut Jørn Utzon sekä *Therme Vals* -kylpylän suunnittelut Peter Zumthor, esitetään usein yhteiskunnan kriittisinä kommentoijina tavalla, jonka yksi keskeinen alkuperä on nähdäkseni juuri Heideggerin RAA-luento. Heidän arkkitehtuurinsa keskeinen motiivi on löytää kadotettu yhteys luonnon, ihmisyyden ja arkkitehtuurin välillä ja sitä kautta ratkaista kodittomuuden ja vieraantuneisuuden välinen suhde. Mutta sen sijaan, että he olisivat kiinnostuneita ratkaisemaan tällaisia ”vieraantuneisuuteen” liittyviä kysymyksiä esimerkiksi dekommodifoidun julkisen asuntotuotannon kautta, he suunnittelevat museon ja kylpylän kaltaisia erittäin kalliita kohteita, joissa minimalismin kautta artikuloitua estetiikka yhdistetään rehellisempään ja vaatimattomampaan ihmisen ja paikan väliseen suhteeseen. Yhteiskunnan materialistisen analyysin sijaan tällaiset kriittiset fenomenologiset hankkeet esittävät käsityksen yhteiskunnasta, joka korostaa asumisen kontekstisidonnaisuutta ja

arkkitehtuurin kokemuksellisuutta mutta ei rakenteellisempaa poliittis-taloudellista kontekstia (Otero-Pailos 2010).

PLANETAARINEN ASUNTOKRIISI JA EKOLOGINEN JÄLLEENRAKENNUS

Arkkitehtuurin ja filosofian suhteesta paljon kirjoittanut Neil Leach, esittää kirjassaan *Forget Heidegger* (2006), että nykynäkökulmasta Heideggerin luennossa esittämä teknologia-vastaisuus tekee siitä väistämättä vanhentuneen lähtökohdan nykyiselle arkkitehtuurin ja yhteiskunnan välisen suhteen ymmärtämiselle. Leach on tässä osin oikeassa, mutta väittäisin kuitenkin, että nimenomaisesti Heideggerin luennosta periytyvä poliittinen viesti ja eräänlainen vetäytyminen vaikuttaa edelleen eräänlaisena ideologisena yläpositiona tai poliittisena alitajuntana.

Esimerkiksi arkkitehtuuriteoreetikko Jeremy Till esittää (2009, 127–133), että arkkitehtuurikeskustelussa ja -opetuksessa vaikuttaa edelleen RAA-luennon hengessä ajatus, siitä että kriittisen ajattelun ensimmäinen lähtökohta on eräänlainen metsän näkeminen puilta, yhteiskunnallisen kysymysten sijaan arkkitehtuurin perimmäisten syiden kysyminen. Tätä kuvaa kiinnostavalla tavalla myös Suomessa Juhani Pallasmaan kommentit arkkitehtuurin nykytilasta. Pallasmaan mukaan etenkin nuoremman sukupolven tulisi oppia ”vaatimattomuuden hyve” hyvän arkkitehtuurin edellytyksenä. Vaatimattomuuden hyveestä seuraa myös RAA-luentoön nähden kiinnostava esimerkki onnistuneena esimerkkinä – nokinen savupirtti:

Ei hyvän arkkitehtuurin tarvitse olla mitenkään kummallista. Nokiseen savupirttiin astuminen tuo itselleni kyneleet silmiin, koska se on niin täydellisesti ihmisen koti, sen aistii vielä nykyäänkin. Kaikenlaisten kummallisuuksien ja

subjektiivisuuksien esille tuominen on vahingollista arkkitehtuurissa. Koko ammatille tekisi hyvää, jos oppisimme olemaan hieman vaatimattomampia ja myös realistisempia. Tämä on hyvä opetus myös tämän päivän opiskelijoille. (Passinmäki 2015, 45.)

Sama tendenssi on havaittavissa myös laajemmassa mittakaavassa. Kun puhutaan esimerkiksi siitä, että globaalien metropolien urbaanien ongelmien syyt ovat poliittisen talouden sijaan laajemmassa merkityskadossa, joihin tulisi kehittää eettisempää lähestymistapaa (Sennett 2018), toistetaan Heideggerin esittämä ratkaisu itse asiassa hyvin kirjaimellisesti. Käänteisesti hankkeet, jotka korostavat arkkitehtuurin kollektiivista emansipatorisuutta (ks. etenkin Lahiji 2016; Hertweck 2018; Heynen 2017, Cunningham 2016; Lahiji 2019), julistautuvat usein edelleen, vähintäänkin kiertoteitse, modernistisen arkkitehtuurin perinteen jatkajiksi.

Keskustelu tulee nähdäkseni myös uudella tavalla ajankohtaiseksi ja laajentuu arkkitehtuurin ulkopuolelle, sillä etenkin ilmastonmuutokseen vastaaminen vaatii myös perustavanlaatuisia asumisen ajattelua uudelleen samalla tavalla kuin toisen maailmansodan jälkeen. Ilmastonmuutosta voi marxilaisen Heidegger-tutkija Kostas Axelosin käsittein luonnehtia hyväksi esimerkiksi kriisistä, joka uhkaa ”planetaarista” olemistamme (2015). Näissä keskusteluissa juuri modernismin (ks. etenkin Malm 2017) (ja sen variaatiot transhumanismista akselerationismiin) ja ekologis-fenomenologisia teemoja korostavan paikallisen elämänmuodon (esimerkiksi syväekologisuus, posthumanismi ja osin myös ekososialismi) välinen jännite kärjistyy kysymykseen siitä, miten meidän tulisi oppia asumaan ja elämään ettemme tuhoaisi tätä planeettaa täysin.

Keskustelu ilmastonmuutoksesta tuottaa siis samanaikaisesti risteäviä argumentteja, joissa neuvotellaan siitä, tarvitsemmeko välittömiä keinoja vai laajempia päämääriä, siis uusia merkitysantoja ja syvempää ymmärrystä

siitä, mitä ihmisen asuminen ja oleminen on antroposeenin aikana. Näistä suorasukaisista keinoista puhutuin on varmasti ekologinen jälleenrakennus, joka on monella tapaa käsitteellisesti modernistiseen arkkitehtuurin perinteeseen kytkeytyvä ratkaisu. Esimerkiksi Kate Aronoff, Alyssa Battistoni, Daniel Aldana Cohen ja Thea Riofrancos (2019) osoittavat, miten modernistinen arkkitehtuuri antaa edelleen hyvin konkreettisen lähtökohdan sille, mitä ekologinen jälleenrakennus voi tarkoittaa tilanteessa, jossa vallitsevat asumisen tavat ovat kriisiytyneet. Toisaalta etenkin posthumanistisia tapoja kohdata antroposeeni voidaan pitää nimenomaisesti heideggerilaiseen ajatteluun kytkeytyvinä yrityksinä ratkaista (ekologisen) jälleenrakentamisen haasteet ajattelemalla planetaarinen oleminen perustavalla tavalla uudelleen (Rae 2013).¹⁸

En väitä, että nykyinen ilmastonmuutoksen kohtaaminen vaatisi ensisijaisesti tunnustuksia siitä, lukeeko Heideggerin RAA-luentoa omana teoreettisena ystävänä vai vihollisena. Kuitenkin aikana, jolloin on selvää, että ilmastokriisiä ei voi ratkaista ainoastaan teknisesti, vaan on mietittävä uudelleen laajempia tapoja asua maailman päällä, palaamme kysymykseen siitä, mitä (jälleen)rakentaminen itse asiassa on kaikessa moniselitteisyydessään. Ja juuri tästä näkökulmasta RAA-luennon tavaramerkimäinen ratkaisu saattaa vaikuttaa jälleen hyvinkin tavoiteltavalta: tulevaisuusorientoituneen modernistisen hybriksen sijaan tarvitsemme uudenlaisia merkityksenantoja, jotka ylittävät toimintaamme ohjaavan mekanistisen, laskelmoivan ja välineellisen ajattelun. Juuri tällainen filosofinen argumentti vastaa vähintäänkin niihin politiikan yläpuolelle asettuviin vaateisiin, joita ilmastonmuutoksen kontekstissa on myös kasvavissa määrin esitetty: poliittisten ratkaisuiden sijaan ekologisempaa elämänmuotoa on etsittävä ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta, jota eivät motivoi välineelliset yhteiskunnalliset intressit.

Kuitenkin yhteiskunnallisten kysymysten käsitteleminen Heideggerille ominaisen

laajempaa olemishistoriallisuutta korostavan lähestymistavan kautta hämärtää esimerkiksi näihin kysymyksiin liittyviä yhteiskunnallisia konflikteja. Lienee selvää, että Heideggerin ehdottama filosofinen tapa kohdata poliittiset ongelmat ei siten ole myöskään täysin viaton. Esimerkiksi RAA-luennon voi paikantaa vastavetona juuri sellaisiin modernistisen arkkitehtuurin välineellisiin piirteisiin, joilla on ollut keskeinen merkitys tasa-arvoisemman yhteiskunnan luomisessa massoille, siis sille

ihmisjoukolla jolta Heideggerin poliittisessa ajattelussa on systemaattisesti kielletty kaikki merkittävä poliittinen toimijuus. Nykyisin juuri ilmastomuutos voi tarjota samanlaiselle ajattelulle otollisen kasvupinnan, jossa laajamittaiset poliittis-taloudelliset ratkaisut nähdään ratkaisun sijaan osana ongelmaa ja kriittinen ajattelu vetäytyy kollektiivisesta maailman muuttamisesta vahvasti idealisoi-tuihin perustavampien elämänmuotojen, ole-misen ja asumisen kysymiseen.

VIITTEET

- 1 Kiitän kahta käsikirjoituksen anonyymiä vertaisarvioijaa tarkennuksista, selvennyksistä ja korjauksista liittyen etenkin arkkitehtuurin fenomenologian parissa tehtyyn tulkintaan RAA-luennosta ja modernistisesta arkkitehtuurista.
- 2 Esimerkiksi Theodor W. Adornon *Minima Moralia* ([1951] 2016) painotti, että konkreettisen asunnottomuuden ohella länsimaista kulttuuria leimasi kyseisenä aikana laajempi kodittomuuden ja pakolaisuuden tematiikka.
- 3 Heidegger ei tosin suoranasesti puhu modernistisesta arkkitehtuurista, vaan asemoi kysymyksen osaksi laajempaa modernin aikakauden maailmankuvaa, jota leimaa teknis-tieteellisen ajattelun ylivalta (ks. Heidegger 2000a).
- 4 On selvää, että modernistiseen arkkitehtuuriin liitetty ajatus maailman muuttamisesta arkkitehtuurin keinoin on etenkin nykynäkökulmasta hyvin yleinen ja epämääräinen väite. Tällainen arkkitehtuurin ”utoopisuus” suhteessa yhteiskunnallisiin kysymyksiin voi tarkoittaa käytännössä mitä tahansa toimintaa, jossa arkkitehtuurilla ajatellaan olevan sille itselleen ulkopuolisia tavoitteita. Nykyisin myös laajempi käsitys modernistisesta arkkitehtuurista on kääntynyt lähes pääläelleen sen 1900-luvun alun merkityksestä. 1900-luvun loppupuoliskolla modernismista arkkitehtuurissa kaikkine minimalismikliseineen tuli ennen kaikkea globaalin eliitin kulttuurisen pääoman ilmaus erontekona kansanomaiseen arkkitehtuurimakuun. Suomeksi modernistiseen arkkitehtuurin viitataan usein myös ”funktionalismina”, mutta tämä ei nähdäkseni tavoita täysin niitä painopisteitä, joita modernistiseen arkkitehtuuriin liittyy nimenomaisesti (poliittisena) katkoksenä aikaisempaan traditioon. Käsittelen historiallista määritelmää modernistisesta arkkitehtuurista tarkemmin artikkelin toisessa luvussa.
- 5 Heideggerin luento on tässä mielessä poliittinen teko, sillä se *tunnistaa omat vihollisensa*. Carl Schmittin tunnettua politiikkakäsitystä seuraten tämä vihollisuus ei kuitenkaan tarkoita mitään henkilökohtaista vihasuhdetta vaan se on tapa artikuloida yhteiskuntaan, kulttuuriin ja myös teoreettiseen ajatteluun välttämättö-

- mästi kuuluvia vastakkaisia positioita (Schmitt 2015; Suuronen 2019). Käänteisesti RAA-luentoa voi lukea myös vastakkaisten poliittisten projektien vihollisena, mikä ei kuitenkaan tarkoita sen merkityksen tai arvon vähättelemistä vaan ennen kaikkea sen tunnistamista, että arkkitehtuurin kaltaiset alueet eivät ole poliittisista vastakkainasetteluista vapaita eikä niitä voi kohdata neutraalista positiota käsin.
- 6 Tiedostan kyseisen tematiikan olleen etenkin viime vuosina erittäin laajasti keskusteltu ja kiistelty liittyen Heideggerin ajattelun natsikytköksiin. Rajaan tässä artikkelissa näkökulmani kuitenkin 1900-luvun kiistoihin arkkitehtuurin poliittisista tavoitteista, en laajempaan kysymykseen siitä millainen poliittinen ajattelija Heidegger oli.
 - 7 Myös tältä osin pidän fokuksen ensisijaisesti arkkitehtuurin liittyvissä kysymyksissä tiedostaen, että Marxisin ja fenomenologian suhde on ollut äärimmäisen monimutkainen ilmiö läpi 1900-luvun.
 - 8 Etenkin kriittiseen teoriaan yhdistetyt ajattelijat kuten Theodor W. Adorno, Ernst Bloch sekä Bertolt Brecht ja Siegfried Kracauer yhdistivät melko nopeasti modernistisen arkkitehtuurin pikemminkin 1900-luvun alun kapitalismille ominaiseksi toimintavaksi (Müller 2009). Myöhemmin Manfredo Tafuri esitti vaikutusvaltaisessa tulkissaan, että väitetystä marxilaisuudesta huolimatta modernistinen arkkitehtuuri oli pohjimiltaan työvoiman uusintamisen tavoitteista syntynyt fordistinen luokkakompromissi teollisuus pääoman, kansallisvaltioiden ja työväenluokan välillä (Tafuri 1973).
 - 9 Esimerkiksi modernistisen arkkitehtuurin ja marxilaisen ajattelun ristipaineesta syntynyt ”Punainen Wien” (1918–1934) on edelleen laajasti käytetty esimerkki siitä, miten arkkitehtuuri ja kaupunkisuunnittelu jatkavat luokkapoliittikkaa erilaisten arkkitehtonisten ratkaisuiden kautta (Blau 1999; Kaminer 2017, 158; Marcuse & Madden 2016, 114–5; 203–4).
 - 10 Darmstadt-kollokviota leimasi konservatiivinen pohjavire, jota korosti myös sen toteutustapa: merkittävät intellektuellit vastasivat ihmiskunnan suuriin kysymyksiin taiteesta ja kulttuurista. Luennot myös välitettiin laajalle yleisölle radion välityksellä, joka korosti tilanteen arvovaltaisuutta. Kollokviosta käytettiin nimitystä ”Darmstadtin monologit”. Heideggeria edeltävän kollokvion pääpuheenvuoro, taidehistorioitsija Hans Sedlmayrin ”Modernin taiteen vaaroista”, onkin tässä mielessä havainnollistava suhteessa kollokvion reaktionääriseen pohjavireeseen. Myöhempinä vuosina myös esimerkiksi *Massojen kapina* -teoksesta tunnettu konservatiivi José Ortega Y Gasset puhui tilaisuudessa. (Schwartz 2009, 71–76.)
 - 11 Argumentista löytyy variaatio jo *Olemisessa ja ajassa*, jossa Heidegger kirjoittaa, että ”kodittomuus on merkki olemisen unohtamisesta” (Heidegger 2000b, 79).
 - 12 Osa yleisöstä, kärjekkäimmin Dolf Sternberger, huomautti, että luennessa esitetty käsitys ilmentää konservatiivista ”vapauden pelkoa” jolla myös tietoisesti jätetään vastaamatta siihen, kenen vastuulla on konkreettiset kodittomat, miljoonat pakolaiset (Haries 2003, 73).
 - 13 Käsitys Bauhausista oli kuitenkin todellisuudessa tässä vaiheessa jo huomattavasti moniselitteisempi, sillä tyylisuuntausta oli määritelty poliittisesti huomattavalla tavalla uudelleen ja integroitu osaksi kapitalistista tuotantoa etenkin Yhdysvalloissa 1930-luvulta lähtien, kun natsit pakenevat keskeiset arkkitehdit emigroituivat maahan (ks. Hilbert 2009; Castillo 2006).
 - 14 Tämä on toki ilmeisin ja aihe huomioiden myös hyvin perusteltu tapa tulkita luennon poliittisuutta. Luennessaan Heidegger vaikuttaa, kuten etenkin Emmanuel Levinas myöhemmin kritisoi, olevan täysin välinpitämätön siitä, että tällainen paluu germaaniseen asumisen etymologiaan tuo mieleen epäilyttäviä ”*Blut und Boden*”-konnotaatioita (Heynen 1999, 23).
 - 15 On kuitenkin hyvä huomioida, että Heidegger kirjoittaa arkkitehtuurista myös muissa teksteissä eikä ainoastaan RAA-luennessa. Arkkitehtuurin fenomenologia ei myöskään mitenkään yksiulotteisesti palaudu ainoastaan Heideggeriin. Heideggerin ohella etenkin Gaston Bachelard ja Maurice Merleau-Ponty ovat vaikuttaneet suuresti siihen, miten arkkitehtuurin fenomenologiassa on ammennettu filosofisista vaikutteista. Etenkin Juhani Pallasmaan (ks. esim. 1996) kansainvälisesti arvostetuissa tutkimuksissa, jotka ammentavat Merleau-Pontyn ajattelusta, käsitys arkkitehtuurin fenomenologiasta on huomattavasti moniulotteisempi.
 - 16 Eräs merkittävä tähän liittyvä myöhempi teema on tilan ja paikan välinen käsitteellinen erottelu. Edward S. Casey (1997) on esittänyt, että fenomenologinen elämismaailmasta juontuva paikkakäsitys on uuden ajan luonnontieteellisten vallankumousten seuraukse-

na unohtunut. Siinä missä tila on geometrisesti mitattava, niin paikka on koettava. Ihmiset ovat alisteisia tilalle siinä missä he pystyvät antamaan paikalle omia merkityksiään (Pérez-Gomez 1983).

- 17 ”*Alkuperäisestä*” ykseydestä nämä neljä, maa ja taivas, jumalaiset ja kuolevaiset, kuuluivat yhteen” (Heidegger 2009, 27). Heideggerin mukaan juuri asuminen erilaisten paikkojen kautta on ihmisten tapa kuulua tähän neliyhteyteen.
- 18 Kiinnostava poikkeus tähän on Antti Salmisen ja Tere Vadénin *Energia ja kokemus* (2013), joka kyllä argumentoi uudenlaisen paikkasidonaisen olemisen mahdollisuuden puolesta, mutta myöskin kriittisesti haastaa tällaisen posthumanistisen heideggerilaisuuden oletuksia ja sokeita pisteitä. Salminen ja Vadén argumentoivat sellaisen elämänmuodon puolesta, joka si-

too meidät uudelleen ainutkertaisiin paikkoihin, joista öljyn ja fossiilikapitalismin (eräänlainen moderniteetin kokemuksen salattu perusta) kiihdyttävä rooli on meidät vieraannuttanut. Tämän suhde heideggerilaiseen perinteeseen on moniselitteinen: uuden jälkifossiilisen elämänmuodon on toki lähdeittävä modernistisen ajattelun sijaan hitaudesta ja paikallisuuden tuntemisesta, siis uudenlaisesta holistisemmasta asennoitumisesta luontoon ja eloon. Mutta vaikka nämä resonoivat paljolti Heideggerin modernismivastaisen ajattelun kanssa, Salminen ja Vadén osoittavat, että myöskään se ei ole päässyt riittävästi irti fossiilipohjaisesta energieettisestä alitajunnasta vaan on myös itsessään fossiilipohjaisen modernismin yksi sivujuonne.

KIRJALLISUUS

- Adorno, Theodor (2006) *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*. Käänt. E. F. N. Jephcott. Verso, London.
- Aronoff, Kate; Battistoni Alyssa; Aldana Cohen, Daniel & Riofranos, Theo (2019) *A Planet to Win Why We Need a Green New Deal*. London, Verso.
- Axelos, Kostas (2015) *Introduction to a Future Way of Thought: On Marx and Heidegger*. Käänt. Kenneth Mills. Meson Press, Lüneburg.
- Backman, Jussi (2015) *Complicated Presence: Heidegger and the Postmetaphysical Unity of Being*. Suny Press, Albany NY.
- Badiou, Alain (2007) *The Century*. Käänt. Alberto Toscano. Polity Press, Cambridge.
- Benjamin, Walter (2014) *Keskuspuisto. Kirjoituksia kapitalismista, suurkaupungeista ja taiteesta*. Suomentaneet Taneli Viitahuhta ja Eetu Viren. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Blau, Eve (1999) *The Architecture of Red Vienna 1919–1934*. The MIT Press, Cambridge MA.
- Betts, Paul (2004) *The Authority of Everyday Objects: A Cultural History of West German Industrial Design*. University of California Press, Berkeley.
- Bürger, Peter (1974) *Theory of the Avant-Garde*. Käänt. Michael Shaw. University of Minnesota press, Minnesota.
- Cacciari, Massimo (1993) *Architecture and Nihilism: On the Philosophy of Modern Architecture*. Yale University Press, New Haven.
- Castillo, Greg (2006) ”The Bauhaus in cold war Germany”. Teoksessa Kathleen James- Chakraborty (toim.) *Bauhaus Culture; from Weimar to Cold War*. University of Minnesota Press, Minneapolis, s. 155–170.
- Casey, Edward (1997) *The Fate of Place: A Philosophical History*. University of California Press, Berkeley.
- Chapman, Michael (2017) ”Against the Wall: Ideology and Form in Mies van der Rohe’s Monument to Rosa Luxemburg and Karl Liebknecht”. *Rethinking Marxism* 29, 199–213.
- Cunningham, David (2016) ”Architecture, the built and the idea of socialism”. Teoksessa Nadir Lahiji (toim.) *Can architecture be an emancipatory project? Dialogues on Architecture and the Left*. Zero Books, Alresford, s. 15–32.
- Elden, Stuart (2004) ”Between Marx and Heidegger: politics, philosophy and Lefebvre’s *The Production of Space*” *Antipode* 36:1, 86–105.
- Flierl, Thomas & Oswalt, Philip (toim.) (2018) *Hannes Meyer und das Bauhaus. Im Streit der Deutungen*. Spector Books, Leipzig.
- Foster, Hal (2002) *Design and Crime and Other Diatribes*. Verso, London.
- Frampton, Kenneth (1974) ”On reading Heidegger”. *Op-positions* 4, 1–4.
- Frampton, Kenneth (1983). ”Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance”. Teoksessa Foster, Hal (toim.) *The Anti-Aesthetic. Essays*

- on *Postmodern Culture* (1983). Bay Press, Seattle.
- Harries, Karsten (1997) *The Ethical Function of Architecture*. The MIT Press, Cambridge MA.
- Harries, Karsten (2003) "Kotia etsimässä". Suom. Pekka Passinmäki. *niin & näin* 2003:3, 46–51.
- Harvey, David (2009) *Social Justice and the City*. University of Georgia Press, Athens.
- Heidegger, Martin (1995) *Taideteoksen alkuperä*. Suomentanut Hannu Sivenius. Taide, Helsinki.
- Heidegger, Martin (2000a) *Kirje "humanismista" & Maailmankuvan aika*. Suom. Markku Lehtinen. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Heidegger, Martin (2000b) *Oleminen ja aika*. Suom. Reijo Kupiainen. Vastapaino, Tampere.
- Heidegger, Martin (2009) *Esitelmiä ja kirjoituksia osa II*. Suom. Vesa Jaaksi, Reijo Kupiainen, Miiikka Luoto & Tere Vadén. 23:45: *niin & näin* -lehden kirjasarja, Tampere.
- Helen, Ilpo (1990) *Peilivirta: elokuvan poliittinen tiedostamaton*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Hewitt, Andrew (1993) *Fascist Modernism*. Stanford University Press, Stanford.
- Heynen, Hilde (1999) *Architecture and Modernity*. The MIT Press, Cambridge MA.
- Heynen, Hilde (2017) "About socio-political ideals and the need to revise our histories". Teoksessa Bauhaus Kooperation (toim.): *Bauhaus News: Contemporary Remarks*. Spector Books. Leipzig, s. 45–46.
- Hertweck, Florian (toim.) (2018) *Positions on Emancipation: Architecture between Aesthetics and Politics*. Lars Müller Publishers, Baden.
- Hilbert, Thilo (2009) "The Postwar dispute in West Germany: The renewal of rationalism". Teoksessa Philippe Oswald (toim.) *Bauhaus Conflicts, 1919–2009. Contraversies and Counterparts*. Hatje Cantz, Ostfildern, s. 128–151.
- Hvattum, Mari & Hermansen, Christian (toim.) (2004) *Tracing Modernity: Manifestations of the Modern in Architecture and the City*. Routledge, London.
- Immanen Mikko (2012) "Nuori Herbert Marcuse ja historiallisuuden ratkaistu arvoitus: heideggerilainen marxismi". *Tiede & edistys* 37:1, 3–23.
- Immanen, Mikko (2017) *A Promise of Concreteness: Martin Heidegger's Unacknowledged Role in the Formation of Frankfurt School in the Weimar Republic*. University of Helsinki, Helsinki.
- Jameson, Fredric (1981) *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. Methuen, London.
- Jencks, Charles (1977) *The Language of Post-Modern Architecture*. Rizzoli, New York.
- Kaminer, Tahl (2017) *The Efficacy of Architecture*. Routledge, London.
- Koehler, Karen (2009) "The Bauhaus Manifesto postwar to postwar: from the street to the wall to the radio to the memoir". Teoksessa Jeffrey Saletnik & Robin Schuldenfrei (toim.) *Bauhaus Construct: Fashioning Identity, Dis-course and Modernism*. Routledge, London, s. 13–36.
- Lahiji, Nadir (toim.) (2012) *The Political Unconscious of Architecture: Re-opening Jameson's Narrative*. Routledge, London.
- Lahiji, Nadir (toim.) (2016) *Can Architecture be an Emancipatory Project? Dialogues on Architecture and the Left*. Zero Books, Ropley.
- Lahiji, Nadir (2019) *An Architecture Manifesto: Critical Reason and Theories of Failed Practice*. London: Routledge.
- Leach, Neil. (toim.) (1997) *Rethinking Architecture*. Routledge, London.
- Leach, Neil (2006) *Forget Heidegger*. Paideia, Bucharest.
- Lefebvre, Henri (1991) *The Production of space*. Käänt. D. Nicholson-Smith. Blackwell, Oxford.
- Lindberg, Susanna (2010) "Ranskalainen keskustelu Heideggerin 'alkuperäisestä etiikasta' ja politiikasta". Teoksessa Simo Pulkkinen & Joonas Miettinen (toim.) *Fenomenologian ydinkysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, s. 168–183.
- Lyotard, Jean-Francois (1991) *Phenomenology*. Käänt. Brian Beakley. Suny Press, Albany NY.
- Madden, David & Marcuse, Peter (2016) *In Defense of Housing*. Verso, London.
- Malm, Andreas (2017) *The Progress of This Storm: Nature and Society in a Warming World*. Verso, London.
- Malpas, Jeff (2006) *Heidegger's Topology: Being, Place, World and Place*. The MIT Press, Cambridge MA.
- Margolin, Victor (1997) *The Struggle for Utopia: Rodchenko, Lissitzky, Moholy-Nagy, 1917–1946*. University of Chicago Press, Chicago.
- Martin, Reinhold (2010) *Utopias Ghost. Architecture and Postmodernism, Again*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Mei, Todd (2017) *Land and the Given Economy: The Hermeneutics and Phenomenology of Dwelling*. Northwestern

- University Press, Evanston.
- Miller-Lane, Barbara (1968) *Architecture and Politics in Germany 1918–1945*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Murawski, Michael & Rendell, Jane (2017) "The social condenser: a century of revolution through architecture, 1917–2017". *The Journal of Architecture* 22, 369–371.
- Müller, Michael (2009) "The dictate of coldness: critique from the left, 1919–1933". Teoksessa Philippe Oswald (toim.) *Bauhaus Conflicts, 1919–2009. Controversies and Counterparts*. Hatje Cantz, Ostfildern, s. 50–67.
- Norberg-Schulz, Christian (1979) *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli, New York.
- Otero-Pailos, Jorge (2010) *Architecture's Historical Turn. Phenomenology and the Rise of the Postmodern*. University of Minnesota Press, Minnesota.
- Osborne, Peter (1995) *The Politics of Time: Modernity and Avant-Garde*. Verso, London.
- Pallasmaa, Juhani (1996) *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Passinmäki, Pekka (2002) *Kaupunki ja ihmisen kodittomuus. Filosofinen analyysi rakentamisesta ja arkkitehtuurista*. 23°45: niin & näin -lehden kirjasarja, Tampere.
- Passinmäki, Pekka (2006) "Arkkitehtuuri ja olevan avautuminen". Teoksessa Jussi Backman & Miika Luoto (toim.) *Heidegger. Ajattelun aiheita*. 23°45: niin & näin -lehden kirjasarja, Tampere, s. 340–348.
- Passinmäki, Pekka (2015) "Arkkitehdit saivat olla hie- man vaatimattomampia – Juhani Pallasmaan haastat- telu". *niin & näin* 4:15, 42–45.
- Pérez-Gómez, Alberto (1983) *Architecture and the Crisis of Modern Science*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Porphyrios, Demetri (1982) *Sources of Modern Eclecticism: Studies on Alvar Aalto*. Academy Editions, London.
- Rae, Gavin (2014) "Heidegger's influence on posthuman- ism: the destruction of metaphysics, technology and the overcoming of anthropocentrism". *History of the Human Sciences* 27:1, 51–69.
- Rajanti, Taina (1999) *Kaupunki on ihmisen koti*. Tutkija- liitto, Helsinki.
- Roberts, John (2006) *Philosophizing the Everyday: Revolu- tionary Praxis and the Fate of Cultural Theory*. Pluto Press, London.
- Salminen, Antti & Vadén, Tere (2013) *Energia ja kokemus*. niin & näin, Tampere.
- Schmitt, Carl (2015). *Poliittisen käsite*. Suom. Arto Kuus- terä ja Jussi Palmusaari. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Sennett, Richard (2018) *Building and Dwelling: Ethics for the City*. Penguin Books, London.
- Sharr, Adam (2006) *Heidegger's Hut*. The MIT Press, Cam- bridge MA.
- Sharr, Adam (2007) *Heidegger for Architects*. Routledge, London.
- Suuronen, Ville (2019) "Carl Schmittin viholliset: erottelu ystävään ja viholliseen individualismin ja universalis- min kritiikkinä". *Tiede & edistys* 43:4, 271–305.
- Syren, Essi (2018) "Vandalismia vai luokkataistelua? Tradition ristiriitainen merkitys Weimarin tasavallan alkuvuosien poliittisissa ja kulttuurisissa muuttokäsi- ssä". *niin & näin* 2:2018, 105–114.
- Schwartz Frederic, J. (2009) "The disappearing Bauhaus. Architecture and its public in early Federal Repub- lic" Teoksessa Jeffrey Saletnik & Robin Schuldenfrei (toim.) *Bauhaus Construct: Fashioning Identity, Dis- course and Modernism*. Routledge, London, s. 61–82.
- Tafari, Manfredo (1976) *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development*. The MIT Press, Cam- bridge MA.
- Till, Jeremy (2009) *Architecture Depends*. The MIT Press, Cambridge MA.
- Ulbricht, Justus H. (2009) "Un-German activities. Attacks from the right, 1919–1933". Teoksessa Philippe Oswald (toim.) *Bauhaus Conflicts, 1919–2009. Controversies and Counterparts*. Hatje Cantz, Ostfildern, s. 14–32.
- Vadén, Tere (2012) *Heidegger, Žižek ja vallankumous*. Gau- deamus, Helsinki.
- Vadén, Tere (2014) "Oleminen on tuotantoprosessi – Hei- degger lukee Marxia". *niin & näin* 3:2014, 73–78.
- Vesely, Dalibor (2004) *Architecture in the Age of Divided Representation*. The MIT Press, Cambridge MA.
- Willimott, Andy (2019) *Living the Revolution*. Oxford University Press, Oxford.
- Wolin, Richard (2016) *The Politics of Being: The Political Thought of Martin Heidegger*. Columbia University Press, New York.
- Zimmermann (1990) *Heidegger's Confrontation with Mo- dernity: Technology, Politics, and Art*. Indiana University Press, Bloomington.
- Žižek, Slavoj (2010) *Living in the End Times*. Verso, London.